

УДК 687.01:687.1

DOI:10.30857/2617-0272.2023.2.11.

ДИХНИЧ Л. П.

Київський національний університет культури і мистецтва, Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ КОСТЮМА ДЕМОНСТРАТОРАМИ ОДЯГУ (НА МАТЕРІАЛАХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ 1930–1990-Х РР.)

Мета роботи: виявити основні етапи та характерні особливості художньо-образної презентації костюма в контексті формування професії демонстратора одягу на матеріалах періодичних видань на теренах України 1930–1990-х років.

Методологія. Використано історичний, візуально-аналітичний методи та метод художньо-композиційного аналізу фотографій та моделей одягу.

Результати. У роботі розглянуто зразки модного костюма періоду 1930–1990-х рр., представлені за допомогою демонстраторів одягу на сторінках періодичних видань для жіноцтва «Нова хата», «Радянська жінка», а також спеціалізованих модних видань «Краса і мода», «За народними мотивами», «Нові моделі». Фото-артефакти проаналізовано в контексті історичних реалій та із врахуванням особливостей формування феномену демонстратора одягу як самостійної професії в межах української індустрії моди.

Наукова новизна. Вперше у мистецтвознавчому дослідженні розкрито послідовний перехід від рекламних фото з жіночими образами без зазначення імен до утвердження самостійного виду професійної діяльності моделей – демонстраторів одягу; виявлено етапи і характерні особливості художньо-образної презентації костюма, обумовлених становленням і розвитком професії демонстратора одягу в контексті розвитку української моди 1930–1990-х рр. У науковий обіг введено фотоматеріали періодичних видань зазначеного періоду.

Практична значущість. Зібрані та систематизовані за десятиліттями фото-матеріали періодичних видань України 1930–1990-х рр. дозволили відстежити зародження і розвиток професії демонстратора одягу, а також характер ідеологічної комунікації дизайнерів одягу зі споживачкою аудиторією у радянський період. Результати дослідження можуть бути використані при викладанні дисциплін з історії дизайну і моди, а також у подальших розвідках стосовно презентації модного одягу в Україні за участю демонстраторів моди.

Ключові слова: українська мода; дизайн одягу; демонстратор одягу; моделі одягу; фотографія; модний показ; презентація.

Вступ. У представленні дизайнером нових зразків костюма надзвичайно важливу роль відіграє демонстратор одягу – жінка або чоловік із зовнішністю та параметрами, які відповідають призначенню та стильовому вирішенню колекції або одиничних виробів. Демонстратор одягу засобами фотографії або подіумного образу не лише демонструє та фіксує модний зразок, але й наближає його до тієї чи іншої цільової аудиторії.

У XVII–XVIII ст. засобом розповсюдження модних тенденцій в Європі були дерев'яні ляльки Пандори: їх використовували як манекени для ілюстрації сучасної моди до появи модних журналів та моделей; ляльок

перевозили з Парижа до Лондона, щоб англійські аристократки знали останні паризькі моди. У XIX ст. власники і власниці невеличких модних салонів демонстрували одяг своїм клієнтам на живих версіях манекенів – чоловіках і жінках. Розвиток культури презентації одягу жінками – «живими» моделями, – пов'язаний з іменами французьких модельєрів Ч. Ф. Ворта і П. Пуаре, а також з відомим лондонським ательє «Люсіль». Важливим засобом у справі демонстрації моди став розвиток фотографії. У цей період слово «модель» не вживали; жінок, які демонстрували одяг, називали манекенницями або демонстраторами одягу. Лише в середині XX ст., у період активного розповсюдження

будинків мод, появи і розвитку модельних агенцій закріпився термін, який сьогодні вживають постійно – «модель».

Культура демонстрування модного одягу має свій розвиток в Україні. Перші кроки спостерігаємо у 1930-х рр. завдяки періодичним виданням для жінок, а пізніше – з 1950-х рр. – у спеціалізованих модних виданнях. Розвиток професії демонстратора одягу в Україні тісно пов'язаний з відкриттям і розвитком республіканського будинку моделей та інших професійних установ. У дослідженнях з дизайну одягу увага науковців більшою мірою спрямована на аналіз різноманітних особливостей костюма, утім, роль демонстраторів одягу в розповсюдженні модних тенденцій є значною. Актуальність представленого дослідження пояснюється необхідністю виявлення послідовних етапів становлення і розвитку професії демонстратора одягу на теренах України. Задля відтворення досвіду українських модельєрів на етапі представлення виробів широкій аудиторії необхідно дослідити фото-матеріали, що публікували у періодичних та модних виданнях 1930–1990-х років. Часові межі обраного періоду обумовлено тим, що з 1930-х рр. на сторінках періодичних видань з'являються публікації, присвячені моді; 1990-ті рр. передують початку нового етапу в історії України – доби Незалежності.

Аналіз попередніх досліджень. Першою ілюстрованою монографією, присвяченою історії першого найвідомішого будинку моди Ч.Ф. Ворта із залученням демонстраторок моди, стало видання «The House of Worth, 1858–1954» [31]. Автори зібрали документи з приватних архівів та представили одяг авторства модельєра з різних музейних колекцій світу. Окрім введення манекенниць в творчий процес свого будинку, Ч.Ф. Ворт запровадив також інші новації: ярлик з іменем автора та сезонні колекції.

Внесок ще одного французького модельєра П. Пуаре у розвиток багатофункціонального будинку моди (із розробкою

текстилю, лінією парфумів та школою декоративного мистецтва, з показами колекцій та турне з манекенницями в інші країни) представлений в автобіографічному виданні [29]. Значну увагу показам моди приділила у своїй книзі Ж. Саме, журналістка і модний критик, яка протягом п'ятдесяти років публікувала аналітичні статті після показів моди у Парижі і брала інтерв'ю у всіх найвпливовіших дизайнерів протягом 1950–2000 років. Вона так охарактеризувала модні покази від зародження до бурхливого розвитку: «Спочатку мода приймала гостей у себе, представляючи стільки моделей, скільки могла розмістити гостей і журналістів. ...Дефіле проходили по годині при закритих шторах, без музики і часто нараховували півтори сотні виходів, половина з яких – пальта, костюми, повсякденні моделі, а за ними – сукні для коктейлів і вечірні сукні. ...Кутюр'є залишать свої салони, щоби звернутися до відкритих просторів, лише після 1973 р. ...і почнуть брати участь в показах pret-a-porter перед тисячами глядачів у самих незвичних місцях [30, с. 95–98]. У книзі висвітлено деякі значні особливості проведення показів таких модельєрів, як К. Діор, Г. Шанель, І.С. Лоран, Ю. де Живанши, Е. Унгаро та інших.

Окремі характерні риси презентації модних зразків одягу висвітлюють у своїх працях українські науковці. Так, З. Тканко у статті «Нова реальність Української моди 1990-х рр.» висвітлює питання розвитку та становлення моди останнього десятиліття ХХ ст. «Покази моделей відбувалися здебільшого у форматі шоу, презентацій, з концертними номерами у нічних клубах», – зазначає авторка [17, С. 114]. Вона також наголошує, що характерними рисами української моди, яка формується та шукає свою ідентичність, є виставковість, кічевість, полістилевість і практичність.

Покази моделей одягу швейних підприємств України в період 1940–1960 рр. висвітлюють Ю. Костогриз, О. Герасименко,

Р. Шмагало, К. Пашкевич. Автори відзначають, що «демонстрації нових моделей сезону на виробництві влаштовували для керівної та інженерної ланки підприємства, а також для працівників торгівлі, які обирали та замовляли вироби для подальшої реалізації. У показах на швейних і профільних підприємствах демонстрували вироби переважно для жінок і дітей. Одяг для чоловіків...представлений у невеликій кількості, переважно це поодинокі моделі» [6, с. 73–74]. У ракурсі дослідження інтеграції національного культурного контексту і моди С. Довганюк та К. Пашкевич зазначають: «Ознакою успішного розвитку українського фешн-ринку є проведення модних показів, а саме: Ukrainian fashion week, De le in Kiev, Lviv Fashion Week, Odessa Holiday Fashion Week, Mercedes-Benz Kiev Fashion Days, Mercedes-Benz Odessa Fashion Days та інші модні події. Зростає кількість модних журналів: L'Oficiel Україна, Elle Україна, Vogue UA, Harper's Bazaar Ukraine тощо» [5, с. 24]. Отже, модний показ та модні видання з фото-образами визнаються науковцями ознаками успішного розвитку моди в Україні.

Становлення модного показу як складової модного туру та туристичної атракції, основаної на використанні костюма, розглядала М. Артеменко. В основу свого дослідження авторка ставить поняття «модний туризм» і висловлює думку про те, що при взаємодії модна та туристична галузі мають можливість стимулювати розвиток одна одної за рахунок ряду схожих за змістом принципів задоволення потреб сучасного суспільства [1, с. 38]. Модний показ у його різноманітних проявах також розглядає О. Лагода в окремій частині монографії «Публічні візуальні практики репрезентацій». Авторка аналізує історичні приклади та ряд прикладів сучасних показів мод зарубіжних дизайнерів, які на її думку, вирішують такі завдання: інформують широке коло споживачів щодо напрямів розвитку моди, формують суспільну думку про образ сучасника як носія модного

костюму, поширюють концептуальні підходи щодо економічного розвитку такого сегменту, як індустрія моди; позиціонують креативні здобутки дизайнерів [8, с. 225].

На основі проведеного аналізу стану висвітлення теми у наукових джерелах можна стверджувати, що науковцями вивчено і висвітлено окремі етапи і пошуки дизайнерами можливостей демонстрації одягу споживачам, однак в історії української моди існують значні прогалини щодо висвітлення еволюції художньо-образної подачі костюма за допомогою демонстраторів одягу, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Важливим завданням сучасних теорії, історії і практики дизайну є введення в науковий контекст відомостей щодо презентації модного костюма за допомогою демонстраторів одягу в період 1930–1990-х рр., що раніше не висвітлювалося у науковій літературі з мистецтвознавства. Важливими документальними джерелами дослідження є періодичні видання зазначеного періоду: журнали для жіноцтва та спеціалізовані модні видання, які друкували в Україні.

Результати дослідження та їх обговорення. Професія моделі-демонстратора одягу починає свій розвиток з середини XIX ст., коли у Франції з'являються перші кутюр'є і будинки моди. Відомий модельєр Чарльз Ворт (1825–1895) заснував перший Будинок високої моди 1858 р. в Парижі та відмовився від використання дерев'яних манекенів для демонстрації нових моделей одягу. Він заклав традиції представлення костюмів і суконь за допомогою «живих моделей», однією з яких була його дружина – Марі-Августіна Верне. Для своїх постійних замовниць він проводив такі покази за участю спеціально зайнятих молодих жінок. Цей спосіб знайомити вище товариство з модними новинками приніс не лише успіх модному будинку Ч. Ворта (він став постачальником французького та інших монарших дворів), а й виявився поворотним в історії моди: у 1868 р. модельєр заснував

Синдикат високої моди. Він функціонує і до сьогодні з назвою *Federation de la haute couture et de la mode* [25], а головною подією Федерації є Тижні моди двічі на рік з показами дизайнерських колекцій.

Важливий поштовх для розвитку професійної демонстрації моди дала модна фотографія, що поширювалася з 1870-х років: будинки моди отримали можливість ефективніше рекламувати свою продукцію, а молоді жінки, що позували для фотографій, стали широко відомими (рис. 1). Серед найбільш відомих моделей цього періоду можна відзначити бельгійську актрису Камілу Кліффорд, французьку балерину Клео де Мерод, італійське сопрано Ліну Кавальєрі, французьку актрису і танцівницю Емільєн д'Аленсон та ін.

Творчу справу Ч. Ворта розвинув Поль Пуаре, який починав свою кар'єру в його будинку. Просуванням Будинку П. Пуаре перш за все займалася його дружина, Деніза, а також спеціально найняті молоді жінки. Модельєр влаштував турне з колекціями модного одягу столицями Європи та в Америці. Одне із фото 1925 р., що відображає як П. Пуаре зі своїми моделями демонструють французьку моду на вулицях Лондона, представлено на рис. 2. Ще однією зі знахідок майстра для поширення популярності свого Будинку є організація світських балів і костюмованих вечірок. Надзвичайно успішною стала вечірка «Тисяча і друга ніч» в персидському стилі; гості мали прийти в костюмах султанського двору [4]. У 1911 р. фотограф Едвард Штайхен сфотографував сукні П. Пуаре для квітневого номеру журналу *Art & Decoration*, – ці знімки стали одними із перших редакційних матеріалів на тему моди.

Перші спроби представити модний одяг на манекенницях на теренах України спостерігаємо у 1930-х роках. Цей період позначений трагічними сторінками історії – голодомором 1932–1933 рр. та нищенням політики українізації у др. пол. 1930-х років. У 1937 р. ухвалюють нову Конституцію, згідно якої приймається нова назва держави –

Українська Радянська Соціалістична Республіка [18]. З 1921 до 1939 р. Галичина була приєднана до Польщі. Завдяки друкованим періодичним виданням «Нова хата», «Жіноча доля», що видавали у Львові, можна побачити рекламні публікації невеличких ательє і майстерень про нові розробки модного одягу.

На рис. 3 – одна з таких моделей, її представлено на чорно-білому фото і позначена таким підписом: «Пополуднева суконка дуже гладкого крою. Рукави, станик і частини спідниці зашиті дрібними закладками. Матеріал: темнозелена жоржета». Виготовлена у Першорядній робітні суконь та толочальні десенів, що належала Марії Волянській [10, с. 18]. Демонструє цю сукню молода жінка, сидячи, в невимушеній позі з легкою посмішкою. Доповнює фото невеличка стаття «Що вбирати увечері?». Наведемо цитату з цієї статті: «Вже почався сезон чайних вечорів, концертів, театральних вистав. І мимо «тяжких» часів хочемо бодай час від часу розірватися і забути про біду. – Вечірня сукня конечно нам потрібна... Дуже добре виглядає гладка «принцеска» з чорної вовни, оживлена рукавами і прибранням довкруги вирізу» [10, с. 18]. Отже, у зверненні до читачів підкреслюється тяжка соціально-політична ситуація, але й переконливо висловлюється заклик відволіктися від неї придбати таку сукню.

На рис. 2 – «Передполуднева сукня з пісового твіду, прикрашена двома кокардами. Брунатні рукавиці, капелюх і торбинка»; сукню можна було придбати на фірмі «Стахевич і Обрисовський» [11, с. 15]. Молоду жінку на фото цілком можна назвати моделлю, оскільки наявна спеціальна поза і постава голови, що дозволяє говорити про помітні кроки українських виробників щодо професійного демонстрування нових виробів. Дослідниця організації та тематики журналу «Нова хата» Д. Воробкало зазначає, що редколегія підтримала ініціативу сподвижниць українського мистецтва та етнографії, монахині Северини Парилле щодо колекціо-

нування і зберігання предметів українського народного побуту та організацію вечорів української ноші у Львові. «Ці покази згодом стали щорічною традицією і мали значний резонанс у середовищі галицького українства, адже мали на меті ношу – виперту посту-

пом цивілізації з села – заціпити в інтелігентському таборі, приспособити до модерного вжитку» [3]. Таким чином, у 1930-х рр. з метою популяризації народного вбрання у повсякденному носінні було використано такий засіб, як показ.

Рис. 1. Модель міссіс Фабер позує в сукні Ч. Ворта, бл. 1900-1910. Keystone-France [26]

Рис. 2. П. Пуаре і його моделі демонструють французьку моду на вулицях Лондона, 1925 р. Getty Images [23]

Рис. 3. Пополуднева суконка дуже гладкого крою. Першорядна робітня суконь та толочальня десенів Марії Волянській, м. Львів. Журнал «Нова хата», 1932. №12 [10, с. 18]. Тут і далі в цитатах збережено лексику і орфографію оригіналу

Рис. 4. Передполуднева сукня з пісового твіду, прикрашена двома кокардами. Фірма «Стахевич і Обрисовський», м. Львів. Журнал «Нова хата», 1933. № 4 [11, с. 15]

Рис. 5. Плаття з шерсті. Журнал «Радянська жінка», 1946. №4 [14]

Рис. 6. Хатнє плаття з легкої тканини. Журнал «Радянська жінка», 1946. №4 [14]

Образи 1940-х рр. розвивалися ще у більш складних умовах, аніж попереднє десятиліття. Друга світова війна змусила людей забути про моду, люди носили військову форму і той одяг, який був у них ще до війни. Ситуація була настільки критичною що саме під час війни у 1944 р., у м. Києві, який не позбавився руїн після звільнення, за рішенням Міністерства легкої промисловості УРСР про необхідність терміново одягнути людей, – відкрили будинок моделей одягу. Перші часи Київський будинок на вул. Горького, 26 моделей займав кілька кімнат. Професійних кадрів і обладнання не було. З ремісницького училища прийняли швачок, ентузіасти працювали на власних швейних машинках зі своїми прасками. Вони вчили одна одну і швидко перетворювалися на висококласних майстрів; у якості матеріалів для верхнього одягу використовували шинелі, для іншого – військовий одяг [9; 20].

Моделі одягу 1940-х рр. публікували в журналі «Радянська жінка» у спеціальному розділі «Моди». На рис. 5 представлена сукня із таким підписом: «Плаття з шерсті. Спідниця злегка розкльошена. Перед ліфа і вирізи кишені прикрашені кольоровими кантами. Матерії 3 метри», а на рис. 6 представлено «Хатнє плаття з легкої тканини. Спідниця кльошова. Матерії 3,5 метри» [14]. На чорно-білих фото сукні демонструють жінки, в образах яких проглядається жінка-трудівниця, відповідно до пропаганди радянських часів. Помітно, що приділено увагу зачіскам – злегка завите волосся довжини «каре» зібрано і вкладене зверху, отже, слід відзначити зусилля у додаванні привабливості модному на той час образу.

В інтерв'ю В. Макеренко одна з художників-модельєрів будинку Тетяна Бобченко-Небієридзе розповіла про історію будинку та про перший досвід роботи моделей-демонстраторів одягу. «Коли на вулиці Горького відкрився Будинок моделей, підібрати відповідні кадри було дуже складно – дівчата були нижчими і повнішими». За її

словами, з часом тут зібралися найкращі конструктори і модельєри, була створена єдина на всю Україну текстильна лабораторія з сучасним на той час обладнанням. Головним завданням була розробка моделей одягу для швейних фабрик України і Молдови, а окрім цього – пропаганда радянської моди. У 1950-х рр. будинок моделей змінив адресу на вул. Леніна (нині Б. Хмельницького) і займав перший поверх будівлі з виставковим і демонстраційним залами, з розкішними дзеркалами в рамах з різьбленням і меблями, оздобленими оксамитом, з пошивними цехами. В першому цеху шили верхній одяг, в другому – сукні і костюми з легких тканин – шовку, крепдешину, бавовняних тканин. Колектив нараховував 20 художників-модельєрів і 50 конструкторів високого класу. Одяг реалізовували в магазині «Новинка» на площі Л. Толстого [9].

Моделі одягу Київського трикотажного ательє Міністерства легкої промисловості УРСР бачимо на рис. 7. Вони подані на тлі пейзажу, фото займає в журналі повну сторінку і має підпис з основними характеристиками одягу: «1) Блузка з круглим коміром, довгим рукавом на манжеті. На плечах по три вільних складочки. Юбка восьмикутні, спереду нашиті мисом два косих волани; 2) Плаття з набивного трикотажного полотна. Талія ліфу продовжена, юбка по боках трохи зібрана; 3) Плаття з набивного трикотажного полотна. Талія подовжена, на плечах три виточки, комір та оборки на юбці плісировані» [15]. Жінки-демонстратори молодого віку, їх зовнішні параметри відповідають викладеній вище характеристиці. Ані імен модельєрів, ані моделей-демонстраторів одягу ця публікація не містить.

Наводимо ще одну сторінку журналу «Радянська жінка» за 1964 р., де представлені моделі одягу Львівського Будинку моделей під заголовком «Прийшла весна» (рис. 8). На відміну від попередніх прикладів, у даній публікації подано авторів моделей: зазначається, що плаття-костюм вихідний Н. Станецька рекомендує для молоді – воно

складається з блузи прямого крою з поясом на талії та юбки плісе; навколо горловини – вишивка нитками кольору плаття (фото вгорі зліва). Робота М. Панової – святковий костюм з бавовняного гіпюру на підкладці з муару; жакет півприлеглий, окантований тканиною підкладки (перше фото зліва внизу). На другому найбільшому фото внизу – плаття для кожного дня модельєра

Т. Шевчук, виконане з штапельної тканини з лавсаном; втачної рукав прямого крою закінчується манжетом; комір зроблено з виворотного боку тканини. На третьому фото внизу – плаття для літа з ситцю відрізне нижче талії, запропоноване Н. Станецькою, на четвертому – одяг для дому – блуза прямого крою з льняної тканини і штанці з вовняного репсу, розроблені М. Пановою [16].

Рис. 7. Моделі одягу Київського трикотажного ательє Міністерства легкої промисловості УСРС. Журнал «Радянська жінка». Київ, 1951. №8 [15]

Рис. 8. Моделі одягу Львівського Будинку моделей. Журнал «Радянська жінка». Київ, 1964. №3 [16]

Зазначимо, що пози і обличчя жінок-демонстраторів одягу відрізняються більшою розкутістю, аніж у попередні роки. Вони свідомо позують і приймають ту чи іншу виразну позу, для кожного вбрання підібране відповідне взуття і тло. Ці зміни пояснюються помітним послабленням цензури в різних галузях життя, у тому числі в літературі, кіно та інших видах мистецтв, дружніми візитами у закордонні держави політичної і культурної верхівки, все це характеризує так званий період хрущовської відлиги з 1953 по

1964 роки [2]. Імена моделей-демонстраторів одягу в публікації не вказані.

Рубрика «Моди» у журналі зазначеного випуску містить також невеличку статтю під назвою «З історії моди» також без зазначення імені автора, де розповідають про значення слова «мода» у часи середньовіччя та XV ст., коли феодална знать сприймала моду як свій особистий привілей, як символ станової переваги, і у державах Західної Європи часто видавалися укази про заборону іншим соціальним групам носити

дорогий одяг і прикраси. Звертаємо увагу на те, що у підсумку статті зазначається: «Пізніше мода збагачується, стає характерним її більше поширення. У нашій країні нові зразки одягу, взуття та ін. створюються на основі вивчення запитів покупців. Кращі з них йдуть у масове виробництво і, одержавши широке розповсюдження, стають модою [16, с. 27]. Так подають читачам механізм розповсюдження моди, пояснюючи передумову створення нових зразків протилежно реальності тих часів – навпаки, моду і спосіб життя суворо диктували, а не вивчали запити покупців.

Мода 1970-х рр. яскраво представлена в україномовному журналі «Краса і мода», що видавався у м. Києві до 1988 р.; він був проілюстрований фотографіями і супроводжувався вкладишем з викройками найбільш актуальних зразків одягу. На рис. 9 в осінньому випуску журналу 1971 р. представлено: 1) Сукня невеличкого об'єму з чітко підкресленою лінією талії і вузькими рукавами; всі деталі – великі накладні кишені, заокруглений комір, пояс, рельєфи – акцентовані стрічкою. Автор – Я. Темперанська; 2) Повсякденний костюм для юнака із тканини в смужку. Погони, клапани, кокетка надають блузі спортивно-ділового стилю. Автор – Є. Кухаренко; 3) Дівоча сукня, прикрашена металевими гудзиками. На спідниці спереду глибока складка, рукава на манжетах. Автор – І. Цвіль [7]. Моделі-демонстратори – молоді люди; відзначимо, що для презентацій модного одягу в ці роки активно залучали демонстраторів-чоловіків. Очевидно, зйомка відбувалася у самому Будинку моделей, з видом з вікна, із застосуванням предметного декору – куба та інших геометричних фігур. Погляд моделей має спільний ракурс, одяг доповнений взуттям, молодіжними зачісками. Все це свідчить про професійний підхід у представленні новинок підприємства із застосуванням кольорового фото.

У 1980-х рр. для Будинку моделей побудували семиповерхову будівлю по вулиці Ш. Руставелі, 16. Будівництво тривало

півтора року; на той момент на підприємстві працювало біля 500 осіб, і для прискорення процесу кожен відпрацьовував на будівництві 30 годин. У Будинку були виставкові зали, підіуми, цехи; виробляли 1200 од. на рік промислових колекцій та 300 од. – виставкових. «Наші модельєри отримували із Всесоюзного будинку моделей буклети, в яких вказувалися основні тенденції на рік: стиль, основні силуети, конструкції. І оскільки у нас були керівники зі зв'язками, то ми отримували журнали мод із-за кордону» [9], – розповідає Т. Бобченко-Нібієридзе.

Важливою для цього дослідження є її розповідь про роботу моделей. «У манекенниць був напружений графік роботи. В демонстраційному залі була невеличка сцена, а за нею – місце для манекенниць. Дівчата там гримувалися, перевдягалися, проводили примірки. Дефіле проводили у середу, четвер і п'ятницю. В залі на 200 людей на вул. Б. Хмельницького, а пізніше – і на 400 людей на Ш. Руставелі вільних місць не було. Ціна квитка – 2 рублі. Для прикладу – білет у ложу Київського оперного театру коштував 2,50. Після перегляду глядачі могли перейти у виставковий зал, де на манекенах представлено одяг, тут же продавали і замальовки з викройками. В штаті Київського будинку моделей працювало всього 10 манекенниць. Ми давали повідомлення у «Вечірній Київ» про набір в Будинок моделей. На відбір приходило кількост дівчат, траплялось – не приходив ніхто. Середній зріст дівчат у ті роки був до 165 см, а необхідно було – 175, а краще – вище. Звісно, окрім зросту манекенниця мала бути привабливою, стрункою, вміти триматися на сцені. Наші манекенниці були об'ємнішими, аніж закордонні. У показах брали участь моделі від 38-го до 56-го розміру різного віку. Моду тих років намагалися наблизити до звичайних людей, які не завжди є молодими і стрункими. Окрім того, біографія мала бути бездоганною, оскільки інакше не випускали за кордон. Заробляли манекенниці всього 90 рублів; для прикладу

– заробітна плата інженера була 120, а майстра на заводі – 350 рублів. Але ніхто не жалівся – життя дівчат було наповнене подорожами, зйомками та цікавими знайомствами» [9].

Ще однією важливою установою у відомстві Міністерства легкої промисловості УРСР був Республіканський дім моделей трикотажних виробів для розробки й впровадження інноваційного дизайну для фабрик, який відкрився 1961 року. Як пише М. Халізева зі слів директорки Будинку моделей «Хрещатик» (назва підприємства з 1980-х рр.) Ірини Ткаченко, відкриття відбулося шляхом злиття трьох підприємств – трикотажної лабораторії Українського науково-дослідницького інституту переробки штучного та синтетичного волокна, двох трикотажних ательє, які працювали на замовлення, та артілі ремісників, що містилася в дореволюційній історичній будівлі на Червоноармійській, 39 (зараз – Велика Васильківська). У 1973 р. за цією адресою з'явилася надсучасна дев'ятиповерхова будівля, спеціально спроектована для потреб установи, а в лютому 1988 р. навпроти відкрився фірмовий магазин «Стиль», де були представлені авторські моделі та виробу нових серій. У 1980-х рр. підприємство представляло до 1200 нових виробів на рік, що вироблялися майже на 40-ка фабриках в Україні та інших республік СРСР сотнями мільйонів одиниць на рік [19].

Повноцінними працівницями Будинку були моделі, або, як їх називали у штатному розкладі, «демонстратори одягу». Відібрані за всіма модельними параметрами, дівчата брали участь у закритих показах у демонстраційній залі на дев'ятому поверсі Будинку моделей, виїжджали у закордонні відрядження для того, щоб представити виробу радянського легпрому на світових подіумах – від Канади до Австралії. Будинки моделей проіснував до 2003 року [19]. На рис. 10 бачимо дві пари моделей-демонстраторів Будинку моделей «Хрещатик», які представляють вбрання за народними

мотивами, опублікованими у брошурі з такою сомою назвою для безкоштовного розповсюдження у 1983 р. [13, с. 34–35]. Розробки одягу в брошурі доповнено таким коментарем: «Глибоко вивчивши фольклор, художники-модельєри створили вироби, хоч і близькі за композиційною будовою до народного костюма, зі збереженням притаманної йому простоти і функціональності, але все ж такі, що відображають спосіб життя і смаки нашого сучасника. Ці моделі не мають аналогій в минулому і сприймаються як модні та оригінальні» [13]. Ця фото-зйомка в кольорі є сюжетною, оскільки відбулася посеред типового сільського українського подвір'я, біля плетеного тинка на тлі невеличкої хати. У позах демонстраторів так само підтримана фольклорна стилістика (чоловіки опираються на тинок, жінки – зі схрещеними руками та характерним положенням «руки в боки»). Авторами комплектів чоловічого одягу є М. Пашицька та Л. Званцева, комплекти жіночого одягу розробили Г. Забашта та М. Висоцька; імена моделей не вказані.

Моделі на рис. 11 розроблені модельєром Л. Михайленко і представлені у каталозі «Нові моделі», виданому Центром розвитку моди, асортименту, культури і якості одягу і взуття у м. Києві 1991 р. з концепцією «спокуслива простота натурального шовку у чарівній магії класичних рішень» [12]. У вихідних відомостях про каталог зазначається, що він був зданий до друку 29.08.1990 р. – тобто за один рік до оголошення України незалежною. Можна вважати це видання одним із тих, що демонструє розробки на завершених періоду розвитку української моди радянських часів. Як пише Н. Чупріна, Центр розвитку моди займався стандартизацією виробів легкої промисловості України та здійснював контроль за їхнім дотриманням на підприємствах, проводив в областях виїзні семінари з обговоренням питань розвитку моди, проводив покази перспективних колекцій, конкурси тощо.

Рис. 9. Сукня невеличкого об'єму з чітко підкресленою лінією талії і вузькими рукавами; автор – Я. Темперанська; 2) Повсякденний костюм для юнака із тканини в смужку; втор – Є. Кухаренко; 3) Дівоча сукня, прикрашена металевими гудзиками; автор – І. Цвіль. Київський будинок моделей. Журнал краса і мода, осінь 1970 [7, моделі 26–28]

Рис. 10. Комплект чоловічого одягу, автор М. Пашицька, комплект жіночого одягу, автор Г. Забашта; комплект жіночого одягу, автор М. Висоцька; комплект чоловічого одягу, автор Л. Званцева. Республіканських Будинків моделей трикотажних виробів спільно з іншими підприємствами Міністерства легкої промисловості УРСР, 1983. За народними мотивами [13, Моделі 34–37]

Рис. 11. Моделі жіночого і чоловічого одягу. Автор Л. Михайленко. Каталог «Нові моделі», Центр розвитку моди, асортименту, культури і якості одягу і взуття. М. Київ, 1991 [13]

Моделі-демонстратори – молоді чоловіки і жінки, представляють літній ошатний одяг в форматі сюжетної зйомки. У роботі була задіяна знімальна група – художники Л. Буткевич та Г. Горська; фотограф – А. Задирака; технічний редактор – З. Берман; оформлення макету – Л. Буткевич. Отже,

розвиток культури презентації модного одягу в Україні початку 1990-х рр. досягнув досить високого рівня.

Висновки. Новий спосіб демонстрації модних виробів для 1930-х р. за допомогою «живих» моделей сприяв підняттю творчості українських модельєрів на новий якісний

рівень, коли дизайнерське рішення костюма підтримується активною візуальною комунікацією, здатною донести ідеологічні настанови того чи іншого історичного періоду, а також стимулювати клієнтів до придбання товарів або виконання індивідуальних замовлень. Виявлено, що поступовий розвиток професії демонстратора одягу відповідає історичним реаліям радянського періоду та ідеології жінки-трудівниці 1930–1950-х рр., проявам відносної розкнутості 1960–1970-х рр., пов'язаних з послабленням цензури «хрущовської відлиги» у різних

сферах суспільного життя та ствердженню даної професії у період активного розквіту підприємств легкої промисловості 1990-х років. Фотоматеріали періодичних видань «Нова хата», «Радянська жінка» та спеціалізованих фешн-видань «Краса і мода», «За народними мотивами», «Нові моделі» дозволили ввести до наукового обігу неопубліковані раніше фото-артефакти та виявити специфічні особливості розвитку української моди, зокрема, у важливому питанні демонстрації модних виробів.

Література:

1. Артеменко М. П. Становлення модного показу як складової модного туру та туристичної атракції, основаної на використанні костюма. *Art and design*. 2019. №1. С. 33–43. DOI: 10.30857/2617-0272.2019.1.3.

2. Вовк В. Дозвілля міського населення наддніпрянської України в 50–80-х рр. ХХ ст. *Український історичний збірник*. 2005. №8. С. 299–306.

3. Воробкало Д. Журнал для інтелектуального жіноцтва. URL: <https://zbruc.eu/node/66799> (дата звернення: 07.12.2022).

4. Дихнич Л. П. Театральні костюми Поля Пуаре: синтез моди і сценічно-декораційного мистецтва. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Мистецтвознавство*. 2016. Вип. 22. С. 54–59.

5. Довганюк С. М., Пашкевич К. Л. Інтеграція національного культурного контексту та тенденцій світової моди для розробки етнічно орієнтованого бренду. *Вісник ХДАДМ*, 2016. №4. С. 22–28.

6. Костогриз Ю. О., Герасименко О. Д., Шмагалю Р. Т., Пашкевич К. Л. Покази моделей одягу швейних підприємств України в 1940–1960-ті роки. *Art and design*. 2020. №3. С. 66–77. DOI: 10.30857/2617-0272.2020.3.5.

7. Краса і мода. Осінь – 1970. К.: Реклама, 1970. 49 с.

8. Лагода О. Дизайн костюма. Практики репрезентації: монографія. Черкаси: Вид. Третьяков О. М., 2018. 295 с.

9. Макаренко В. Киевский дом моделей одевал первых леди СССР. URL: <https://kp.ua/kiev/>

[562426-kyevskyi-dom-modelei-odeval-pervykh-lydy-sssr](https://www.pressreader.com/) (дата звернення: 19.11.2022).

10. Нова хата. Двоптижневик. Львів: друкарня наук. т-ва ім. Т. Шевченка, 1932. Вип. №12.

11. Нова хата. Двоптижневик. Львів: друкарня наук. т-ва ім. Т. Шевченка, 1933. Вип. №4.

12. Новые модели. Каталог 1991 р. УКРСОЮЗСЕРВИС. Центр развития моды, ассортимента, культуры и качества одежды и обуви. К.: Киевская фабрика печатной рекламы им. XXVI съезда КПСС, 1991.

13. По народным мотивам. Республиканский дом моделей трикотажных изделий Мин-ва легкой промышленности УССР. К.: Реклама, 1983. 56 с.

14. Радянська жінка. К.: Видавництво і комбінат друку «Радянська Україна», 1946. №4.

15. Радянська жінка. К.: Видавництво і комбінат друку «Радянська Україна», 1951. №8.

16. Радянська жінка. К.: Видавництво і комбінат друку «Радянська Україна», 1964. №3.

17. Тканко З. Нова реальність української моди 1990-х рр. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2013. Вип. 24. С. 110–117.

18. «Українізація» 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки. Відп. ред. В. А. Смолій; Авт. кол.: В. М. Даниленко (кер. авт. кол.), Я. В. Верменич (заст. кер. авт. кол.), П. М. Бондарчук, Л. В. Гриневич, О. О. Ковальчук, В. В. Масненко, В. М. Чумак. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2003. 392 с.

19. Халізева М. Будинок. Фешн. Хрещатик: його історія. URL: <https://www.pressreader.com/> (дата звернення: 04.12.2022).

20. Ходенко Я. История киевской моды. URL: <https://my-kiev.com/news/istoriya-kievskoj-mody->

otsenil-dazhe-per-karden.html (дата звернення: 28.11.2022).

21. Чуприна Н. В. Моді розвитку Центр. Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія. Ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Т. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-69563> (дата звернення: 22.12.2022).

22. Evans C. The ontology of the fashion model. URL: <https://www.readingdesign.org/fashion-model> (дата звернення: 06.12.2022).

23. Fashion: Paul Poiret In London Around 1925. Getty Images. URL: <https://www.gettyimages.at/fotos/poiret-fashion-house> (дата звернення: 25.11.2022).

24. Fogg M., Steele V. Fashion: The Whole Story. Prestel, 2013. 576 p.

25. Federation de la haute couture et de la mode. History. URL: <https://fhcm.paris/en/the-federation/history/> (дата звернення: 17.11.2022).

26. Geschichte der Modenschau. URL: <https://www.vogue.de/mode/galerie/vogue-lexikon-modenschau-geschichte> (дата звернення: 22. 11. 2022).

27. Gross M. Model: The Ugly Business of Beautiful Women. W. Morrow, 1995. 524 p.

28. Pandora. Victoria and Albert Museum. URL: <https://collections.vam.ac.uk/item/O53215/pandora-fashionable-dressed-doll-unknown/> (дата звернення: 17.11.2022).

29. Poiret P. En habitant l'époque: Les Cahiers rouges. Grasset, 2022. 276 p.

30. Samet J. Chère haute couture. PLON, 2006. 318 p.

31. Trubert-Tollu C., Tétart-Vittu F., Martin-Hattemberg J.-M., Olivieri F. The House of Worth, 1858–1954: the Birth of Haute Couture. Editions Thames & Hudson, 2017. 336 p.

References:

1. Artemenko, M. P. (2019). Stanovlennia modnoho pokazu yak skladovoi modnoho turu ta turystychnoi atraktsii, osnovanoi na vykorystanni kostiuma [The fashion show formation as a component of a fashion tour and tourist attraction based on the costume usage]. *Art and design*. 1. 33–43. DOI: 10.30857/2617-0272.2019.1.3 [in Ukrainian].

2. Vovk, V. (2005). Dozvillia miskoho naselennia naddniprianskoi Ukrainy v 50–80-kh rokakh

XX stolittia [Leisure time of the urban population of Dnieper Ukraine in the 1950s–1980s of the 20th century]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk = Ukrainian historical collection*. 8. 299–306 [in Ukrainian].

3. Vorobkalo, D. Zhurnal dlia inteligentnoho zhinotstva [Magazine for intelligent women]. URL: <https://zbruc.eu/node/66799> (Last accessed: 07.12.2022) [in Ukrainian].

4. Dykhnych, L. P. (2016). Teatralni kostiumy Polia Puare: syntezy mody i stsenichno-dekoratsiinoho mystetstva [Paul Poiret's theatrical costumes: synthesis of fashion and theatrical and decorative arts]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Mystetstvoznavstvo = Ukrainian culture: past, present, ways of development. Art history*. 22. 54–59 [in Ukrainian].

5. Dovhaniuk, S. M., Pashkevych, K. L. (2016). Intehratsiia natsionalnoho kulturnoho kontekstu ta tendentsii svitovoi mody dlia rozrobky etnichno oriientovanoho Brenda [The national cultural context and world fashion trends integration for an ethnically oriented brand development]. *Scientific Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts*. 4. 22–28 [in Ukrainian].

6. Kostohryz, Yu. O., Herasymenko, O. D., Shmahalo, R. T., Pashkevych, K. L. (2020). Pokazy modelei odiahu shveinykh pidpriemstv Ukrainy v 1940–1960-ti roky [The clothing models shows of the Ukrainian sewing enterprises in the 1940s–1960s]. *Art and design*. 3. 66–77. DOI: 10.30857/2617-0272.2020.3.5 [in Ukrainian].

7. Krasa I moda. Osin – 1970 [“Beauty and fashion” Journal. Autumn – 1970]. Ukraine, Kyiv: Reklama, 49 p. [in Ukrainian].

8. Lahoda, O. (2018). Dyzain kostiuma. Praktyky reprezentatsii: monohrafiia [Costume design. Practices of representations: a monograph]. Cherkasy: published by Tretiakov O. M., 295 p. [in Ukrainian].

9. Makarenko, V. (2017) Kievskiy dom modeley odeval pervykh ledi SSSR [The Kiev House of Models dressed the first ladies of the USSR]. URL: <https://kp.ua/kyev/562426-kyevskiy-dom-modelei-odeval-pervykh-ledy-sssr> (Last accessed: 19.11.2022).

10. Nova khata. Dvotyzhnevnyk [New house. Once per two weeks printed journal]. 1932. Ukraine, Lviv: drukarnia naukovohto tovaristva imeni T. Shevchenka [Shevchenko Scientific Society Printing House]. Issue №12 [in Ukrainian].

11. Nova khata. Dvotyzhnevyyk [New house. Once per two weeks printed journal]. 1933. Ukraine, Lviv: drukarnia naukovooho tovaristva imeni T. Shevchenka [Shevchenko Scientific Society Printing House]. Issue №4 [in Ukrainian].
12. Novye modeli. Katalog 1991 goda. UKRSOYUZSERVIS. Tsentrazvitiya mody, assortimenta, kultury i kachestva odezhdy i obuvi [New models. 1991 catalog. UKRSOYUZSERVIS. Center for the development of fashion, range, culture and quality of clothes and shoes]. 1991. Ukraine, Kyiv: Kievskaya fabrika pechatnoy reklamy imeni XXVI syezda KPSS [Kyiv factory of printed advertising named after the XXVI Congress of the Communist Party of the Soviet Union (CPSU)] [in Russian].
13. Po narodnym motivam. Respublikanskiy dom modeley trikotazhnykh izdeliy Ministerstva legkoy promyshlennosti USSR [Based on folk motifs. The Knitted Products Models Republican House of the Light Industry Ministry of the Ukrainian SSR]. 1983. Ukraine, Kyiv: Reklama ["Advertisement" publishing house], 56 p.
14. Radianska zhinka [Soviet Woman]. 1946. Ukraine, Kyiv: Vydavnytstvo i kombinat druku «Radianska Ukraina» ["Soviet Ukraine" publishing house and printing plant]. №4 [in Ukrainian].
15. Radianska zhinka [Soviet Woman]. 1951. Ukraine, Kyiv: Vydavnytstvo i kombinat druku «Radianska Ukraina» ["Soviet Ukraine" publishing house and printing plant]. №8 [in Ukrainian].
16. Radianska zhinka [Soviet Woman]. 1964. Ukraine, Kyiv: Vydavnytstvo i kombinat druku «Radianska Ukraina» ["Soviet Ukraine" publishing house and printing plant]. №3 [in Ukrainian].
17. Tkanko, Z. (2013). Nova realnist ukrainskoi mody 1990-kh rokiv [The new reality of Ukrainian fashion in the 1990s]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv = Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*. 24. 110–117 [in Ukrainian].
18. «Ukrainizatsiya» 1920–30-kh rokiv: peredumovy, zdobutky, uroky ["Ukrainization" of the 1920s and 30s: prerequisites, achievements, lessons]. 2003. Authors' board: Danylenko, V. M. (head of authors' group), Vermenych, Ya. V. (deputy head of author's group), Bondarchuk, P. M., Hrynevych, L. V., Kovalchuk, O. O., Masnenko, V. V., et al. V. A. Smolii (ed.). Ukraine, Kyiv: NAN Ukrainy. Instytut istoriyi Ukrainy [National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of History of Ukraine]. 392 p. [in Ukrainian].
19. Khalizieva, M. Budynok. Feshn. Khreshchatyk: yoho istoriya [The House. Fashion. Khreshchatyk: its history]. URL: <https://www.pressreader.com/> (Last accessed: 04.12.2022) [in Ukrainian].
20. Khodenko, Ya. Istoriya kievskoy mody [History of Kyiv fashion]. URL: <https://my-kiev.com/news/istoriya-kievskoj-mody-otsenil-dazhe-per-karden.html> (Last accessed: 28.11.2022) [in Russian].
21. Chuprina, N. V. (2019). Mody rozvytku Tsentrazvitiya Suchasnoi Ukrainy: entsyklopediya (elektronna versiya) [Fashion Development Center. Encyclopedia of Modern Ukraine: encyclopedia (electronic version)]. Dziuba, I. M., Zhukovskyi, A. I., Zhelezniak, M. H. et al (ed.). National Academy of Sciences of Ukraine. Shevchenko Scientific Society. Ukraine, Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine], Vol. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-69563> (Last accessed: 22.12.2022) [in Ukrainian].
22. Evans, C. The ontology of the fashion model. URL: <https://www.readingdesign.org/fashion-model> (Last accessed: 06.12.2022) [in English].
23. Fashion: Paul Poiret In London Around 1925. Getty Images. URL: <https://www.gettyimages.at/fotos/poiret-fashion-house> (Last accessed: 25.11.2022) [in English].
24. Fogg, M., Steele, V. (2013). Fashion: The Whole Story. UK, London: Thames & Hudson, 576 p.
25. Federation de la haute couture et de la mode. History. URL: <https://fhcm.paris/en/the-federation/history/> (Last accessed: 17.11.2022) [in French].
26. Geschichte der Modenschau. URL: <https://www.vogue.de/mode/galerie/vogue-lexikon-modenschau-geschichte> (Last accessed: 22.11.2022) [in German].
27. Gross, M. (1995). Model: The Ugly Business of Beautiful Women. US, New York: William Morrow & Co, 524 p.
28. Pandora. Victoria and Albert Museum. URL: <https://collections.vam.ac.uk/item/O53215/pandora-fashionable-dressed-doll-unknown/> (Last accessed: 17.11.2022) [in English].
29. Poiret, P. (2022). En habitant l'époque: Les Cahiers rouges. France, Paris: Grasset, 276 p.
30. Samet, J. (2006). Chère haute couture. France, Paris: PLON, 318 p.

31.Trubert-Tollu, C., Tétart-Vittu, F., Martin-Worth, 1858–1954: the Birth of Haute Couture. UK, Hattemberg, J.-M., Olivieri, F. (2017). The House of London: Thames & Hudson, 336 p.

EVOLUTION OF THE COSTUME ARTISTIC AND FIGURATIVE PRESENTATION BY CLOTHING DEMONSTRATION (BASED ON THE UKRAINIAN PERIODICALS MATERIALS OF THE 1930s–1990s)

DYKHNYCH L. P.

Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Purpose is to highlight the main stages and characteristic features of the costume artistic presentation in the context of the clothing demonstrator profession formation based on the periodicals materials in the territory of Ukraine in the 1930s–1990s.

Methodology of the research has been based on the historical, visual-analytical methods and the method of artistic-compositional analysis of photos and clothing models.

Results. Samples of fashionable costumes of the 1930s–1990s period, represented with the help of clothing demonstrators on the pages of such periodicals for women as "Nova Khata" ("New House"), "Radianska zhinka" ("Soviet Woman"), as well as such specialized fashion publications as "Krasa i Moda" ("Beauty and Fashion"), "Za narodnymy motyvamy" ("Based on Folk Motifs"), "Novi modeli" ("New models") have been examined in the study. Photo-artifacts have been analyzed in the context of historical realities and considering the peculiarities of the clothing demonstrator phenomenon formation as an independent profession within the Ukrainian fashion industry.

Scientific novelty. For the first time, the study reveals the gradual transition from advertising photos with female images without names to the establishment of an independent type of professional activity of models - fashion demonstrators; reveals the stages and characteristic features of the artistic and figurative presentation of the costume, due to the formation and development of the profession of a fashion demonstrator in the context of the development of Ukrainian fashion in the 1930s–1990s. Photographic materials from periodicals of the period are introduced into scientific circulation.

Practical significance. Photo-materials of the Ukrainian periodicals of the 1930s–1990s, which have been collected and systematized for decades, have enabled to trace the clothing demonstrator profession origin and development, as well as the nature of the clothing designers ideological communication with the consumer audience in the Soviet period. The results of the study can be used in teaching practice of the Design and Fashion History disciplines, as well as in further research of the fashionable clothes representation with the participation of fashion demonstrators in Ukraine.

Keywords: *Ukrainian fashion; clothing design; clothing demonstrator; clothing models; photography; fashion show; presentation.*

ІНФОРМАЦІЯ
ПРО АВТОРА

Дихнич Людмила Петрівна, канд. іст. наук, доцент, професор кафедри фешн і шоу-бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв, ORCID 0000-0003-1778-7551, **e-mail:** dl5020640@gmail.com

[https://doi.org/
10.30857/2617-
0272.2023.2.11](https://doi.org/10.30857/2617-0272.2023.2.11)

Цитування за ДСТУ: Дихнич Л. П. Еволюція художньо-образної презентації костюма демонстраторами одягу (на матеріалах періодичних видань України 1930–1990-х рр.). *Art and design*. 2023. №2(22). С. 118–131.

Citation APA: Дихнич, Л. П. (2023) Еволюція художньо-образної презентації костюма демонстраторами одягу (на матеріалах періодичних видань України 1930–1990-х рр.). *Art and design*. 2(22). 118–131.